
HORVÁTH LÍVIA – KÁLMÁN JÁNOS

VÁLSÁGHATÁSOK MÁS SZEMSZÖGBŐL

Avagy gondolatok az állam és a kapitalista gazdaság viszonyrendszerének elméleti és történeti alapvonalairól és annak válság által meghatározott változásairól

A kapitalista gazdaság és az állam viszonyrendszerének változását vizsgálni kívánó és ezzel kapcsolatos elméleti felvetéseket tevő munka elsődleges feladata, hogy megvizsgálja e viszonyrendszer elméleti és történeti alapjait és fejlődését, hiszen „az elméletalkotás tehát a valóság feldolgozásának gondolati módozata, amelynek történeti és tapasztalati tényanyagra kell támaszkodnia.”¹

Ahhoz, hogy magát a viszonyrendszert érdemben tárgyalhassuk, szükségképpen fogalmi meghatározást adni a kapitalizmusra, kapitalista gazdaságra, a kapitalista gazdaság és az állam viszonyára, majd részletes áttekintés tárgyává tenni ezen fogalmak és jelenségek történetiségét, történeti változásait egészen napjainkig, különös figyelmet fordítva az egymáshoz való viszonyra és az egymás általi meghatározottságra.

Jelen munka célja tehát egy ilyen elméleti, történeti áttekintés megtétele, valamint erre alapozva egy gyakorlati szempontú, de az alapok szellemiségétől el nem rugaszkodó helyzetkép meghatározása e viszonyrendszer jelenlegi stádiumáról és változásairól.

1. A KAPITALIZMUS FOGALMÁRÓL ÉS AZ ÁLLAMMAL VALÓ KAPCSOLATÁNAK ELMÉLETI KÉRDÉSEIRŐL ÁLTALÁBAN

A kapitalizmus nyugodtan mondhatjuk, hogy napjaink egyik közkedvelt, sokhelyütt és sokféle módon használt fogalma, amivel kapcsolatban azonban le kell szőgeznünk, hogy elterjedtsége egyben némi zavart is okozhat fogalmi meghatározottságában, hiszen könnyen vezethet összemosódásokhoz és válhat szinonimájává a szabad gazdaságnak, piacgazdaságnak, liberális gazdaságnak, elfedve ezzel a fogalom valódi jelentéstartalmának teljességét. Ahhoz tehát, hogy a kapitalista gazdaság és állam viszonyáról értekezhessünk, szükségképpen, hogy tisztázzuk a kapitalizmus fogalmát.

Amennyiben tehát a kapitalizmus meghatározása érdekében a magyar szakirodalomban fellelhető variációkat összesítjük, és az így kapott meghatározást néhány külföldi elemmel és állásponttal kiegészítjük^{2,3,4}, akkor az alábbi meghatározáshoz jutunk el:

A kapitalizmus olyan történelmi fejlődés eredményeként kialakult, magántulajdoni dominanciájú, terjedelmileg nyitott és terjeszkedő, páratlan innovációs képességekkel bíró és egyúttal immanensen válság kísérté, versenyalapú többféle politikai rendszerben is menedzselhető, térben és időben eltérő variánsokkal bíró, színtezett és függőségi rendszerekre épülő, megváltoztathatatlanul heterogén szisztéma, ami egyben gazdasági, társadalmi, politikai, jogi és kulturális alrendszerekből álló, önépítő rendszer mely mára már a technológiai kereteket kihasználva és egyúttal további innovációra sarkallva globálissá nőtte ki magát.

Mindezek alapján tehát a kapitalizmus egy komplex rendszer, melyben a kapitalista gazdaság egy a fenti ismérvekhez idomuló gazdasági berendezkedést jelöl, ami egységben a kapitalizmus jellemzői által megkívánt jogi-politikai, társadalmi és kulturális alrendszerekkel alkotja magát a kapitalizmust, mint rendszert.

¹ SZIGETI PÉTER: Világrendszernézőben, 2005, Napvilág kiadó, Budapest, 9. o.

² Így például a Cambridge Advanced Learner's Dictionary kapitalizmus meghatározásával, miszerint: „a kapitalizmus egy gazdasági, politikai, társadalmi rendszer, melyben az üzleti szektor és az ipar is magántulajdonra épül, és ahol a fő szabályozó a sikeres szervezetek és emberek számára a lehető legnagyobb mértékű profit elérése.” (saját fordítás) <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/capitalism>, 2010.10.28.

³ Kiegészíthető továbbá az Oxford Dictionary azonos szócikkének tartalmával, ahol is „a kapitalizmus olyan gazdasági és politikai rendszer, ahol az állami kereskedelmet és ipart a magántulajdon határozza meg és kontrollálja, mintsem az állam.” (saját fordítás) http://oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0121860#m_en_gb0121860, 2010.10.28.

⁴ Emellett vizsgálható a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften DWDS névre keresztelt 20. századi német nyelv szótárában meghatározottak szerint: „a kapitalizmus társadalmi formáció (berendezkedés), mely a magántulajdonú társadalmi termelésre, és a bérmunkásokon való nyereségszerzésre épül.” (saját fordítás) <http://www.dwds.de/?kompakt=1&qu=kapitalismus>, 2010.10.28.

Fontos leszögezni, hogy a kapitalizmus ilyen jellegű meghatározása annak jelenlegi fejlettségi szintjére irányadó, vagyis az alább ismertetendő történeti fejlődés során ezen jellemzők mindegyike nem irányadó, mivel pontosan az adott fejlődési szakaszokban kristályosodtak ki az egyes speciális jellemzők.

A kapitalizmus meghatározása után azonban adja már magát a kérdés, miként határozhatók meg a kapitalizmus és az állam, de még inkább a kapitalista gazdaság és az állam viszonyának alapvető kérdései. Jelen keretek között nem kívánunk kitérni arra a közkeletű, mégis felszínes vitára, hogy vajon gazdaság volt előbb, vagy jog és állam, illetve hogy melyiknek van nagyobb meghatározó ereje az emberiség történetére nézve, mivel a gazdaság és állam viszonyában alapvetésként kezeljük a kölcsönös függőséget és meghatározottságot.

A viszonyrendszer sajátosságát megvilágító meggyőződésünk, hogy e kettő, vagyis a (kapitalista) gazdaság és a modern értelemben vett állam kölcsönösen feltételezi egymást, hiszen mindkettő a társadalom hatékonyabb, biztonságosabb és kiszámíthatóbb működésének garantálását hivatott intézményesülés rendkívül összetett és szoros kapcsolódási pontokkal egymás irányában.

Az állam és a kapitalista gazdaság viszonyrendszerének alapvetései tekintetében irányadó a kapitalizmus fenti jellemzőinek sora. Ebből ugyanis következik, hogy a kapitalista világgazdaság egy történelmi fejlődésű rendszer, aminek szükségképpen velejárója az emberiség történeti fejlődéséből és az államok fejlődéséből következően, hogy normatív jogi szabályozáson nyugszik. Akkor tehát, amikor a világgazdaság valamely létszakaszáról beszélünk, szükségképpen meghúzódik a kérdésben egy államtípus, mely ezt a létszakaszt támogatja, segíti. *Ez a kapcsolat azonban kölcsönösen meghatározott*, hiszen az állam, mint a társadalom intézményesült kerete, nem másra hivatott, mint a társadalom érdekeit minél hatékonyabban szolgálni, amiben értelemszerűen javára van egy hatékonyabb gazdasági rendszer, amelynek bázisa szintén a társadalom és az egyén. A kölcsönös meghatározottság tehát fundamentális jellegű.

A kölcsönös meghatározottságból nyilvánvalóan következik az *egymásra hatási képesség*, függetlenül attól, hogy adott létszakaszban melyik szereplő javára dőlt ki a mérleg az rendszer-alrendszer megoszlásban⁵. Ebben a viszonyrendszerben a résztvevők kölcsönösen hatni képesek egymásra és ennek hátterét lényegében a világ politikai, gazdasági, tudományos, kulturális heterogenitása adja, melyet akár a történelem mozgatórugójaként is értelmezhetünk.

A viszonyrendszernek tehát alapvető jellemzője a *heterogenitás* is. Ahogy az egyes államok nem tökéletes másai egymásnak, úgy azok gazdaságai sem és még tovább haladva, a makro szint gazdaságai sem tökéletes másai a világgazdaságnak, csupán szabályai által befolyásolt komponensei melyek azonban hol több, hol kevesebb önállósággal bírnak.

Ami azonban e viszonyrendszer talán legaktuálisabb sajátossága az *a benne rejlő kontraproduktivitás lehetősége*. Ha ugyanis valamely fél túlzottan elrugaszkodik a másiknak megfelelő állapottól és mondhatni „önjáróvá” válik, akkor a válasz nyilvánvalóan egy erőteljes ellentétes változás lesz a másik oldalon, aminek azonban rendszerinti kiváltója és meghatározója a társadalom, a társadalmi érdek, vagyis a két fél közös alapja és eredete, függetlenül az állam hatalmi viszonyaitól, vagy a gazdaság tulajdonjellegétől. Jelen kérdés vizsgálatánál pedig pontosan ez a kontraproduktivitás a meghatározó, hiszen ez kitapintható a viszonyrendszer történelmi változásainál, melyet a világgazdaság periodizációja (és önmagában véve a történelem) alakított, eldöntve egyúttal a kérdést arról, hogy tekinthető-e az állam a kapitalizmus alrendszerének, alárendeltjének.

2. A KAPITALIZMUS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETI KORSZAKOLÁSA ÉS AZ ÁLLAMHOZ VALÓ VISZONYA

A kapitalizmus kialakulása tekintetében a szakirodalom viszonylagos egyetértésben fejt ki, hogy „a nagy földrajzi felfedezések nyomán és a hagyományos kereskedelmi útvonalak átrendeződése következtében a 16.

⁵ Nyilvánvaló, hogy a kapitalizmus korai létszakaszaiban az állam befolyásoló képessége és gazdasági hatásgyakorló ereje lényegesen nagyobb volt, hiszen ekkor még a világot meghatározó gazdaságok geopolitikai és stratégia okokból nem törekedtek a kölcsönös függőségi rendszerek kialakítására, ami azonban később szükségszerű velejárója volt a növekedésorientált magánérdek dominanciájú kapitalista fejlődésnek. Példának okáért belátható, hogy az abszolutizmus állama jelentősebb hatást tudott gyakorolni pusztán hatalmi-engedélyezési politikája útján a korai kapitalizmusra, mint a gazdaság az államra. Ez alapján persze az is nyilvánvaló, hogy már ez a viszonyrendszer megfordult. A hatásgyakorlási képességekben rejlő dominancia azonban nem kizárólagos hatásgyakorlást jelent, mivel állam és gazdaság viszonyának alapja a kölcsönös meghatározottság.

századtól bontakozott ki.”⁶ A kapitalizmus kialakulása tekintetében a fentiekén túl meghatározó volt még a „kettős forradalom”⁷, vagyis az angol ipari forradalom és francia forradalom is, amire utaló jelleggel Szigeti Péter is felhívja a figyelmet.

A kialakulás kérdésében a szakirodalom egységes még abban a tekintetben is, hogy a kapitalizmus kialakulása évszázados folyamatként kezelendő. Az egységes álláspont azonban itt megszűnik és a korszakolás terén eltérő álláspontokat ismerhetünk meg.

Szigeti Péter, preferálva a *világrendszer-kutató iskola*⁸ nézetrendszerét, elismeri a *hosszú 16. század*⁹ fogalmának létjogosultságát és egyúttal a kapitalizmus négy szakaszos periodizációjáról ír, melynek állomásai és azok jellemzői az alábbiak:

1. *a kapitalizmus kialakulása, vagyis a feudalizmusból a kapitalizmusba (16. századtól a 19. század elejéig)*: ezen hosszú szakaszban, ahogy az elnevezés is mutatja lassan és térségenként nagyon eltérően megszűnik a feudális gazdaság és helyét a tőkés mezőgazdaságra, a már említett kettős forradalomra épülő tőkés áttörés veszi át, mely az ipari társadalom és a szabad bér munkások kora felé történő elmozdulást eredményezi.
2. *szabadversenyes kapitalizmus (az európai centrumban nézve a 19. század elejétől az első világháborúig)*: ebben a szakaszban „a tőke özönvíz előtti formáit felváltotta az értéktöbblet-termelés uralma (Marx), vagy weberiánus terminológiával a kapitalizmus irracionális formáit – rablást, hadisarcot, becsapást, kényszer munkát, stb. – a rendszeres piaci nyereségeséyekhez igazodó racionális kalkuláció.”¹⁰ Fontos azonban itt megjelölni, hogy az egyes periódusok közt nem léteznek merev határok, mivel azokat nagyban befolyásolják a térségi történelmi sajátosságok.
3. *szervezett, monopolkapitalizmus (az első világháborút követően az 1970-es évekig)*: Szigeti itt kiemeli, hogy bár Lenin és Hilferding is kimutatta, hogy a monopolizáció korábbi keletű dolog, mégis a centrum-kapitalizmus belső természete tekintetében az első világháborúhoz igazodó datálást tartja elfogadhatónak. Ebben a korszakban nyilvánvalóan az imperializmus és neokolonializmus korának monopóliumai váltak mérvadóvá, azonban belső korszakolás szempontjából a szervezett kapitalizmuson belül megkülönbözteti a keynesiánus jóléti alszakaszát, melyben a tőke szervezett állami közvetítése irányadó és melyet 1945-től datál.
4. *globális liberálkapitalizmus (1970-es évektől kezdődően)*: „Az 1970-es évek végétől a tőke már-már levetette a polgári nemzetállami keretekben szervezett állami-politikai közvetítettségét, és a világgazdaság szuperstruktúráját elfoglalva uralkodik a gazdasági ágensek és a munkatársadalom felett.”¹¹

Az Andor László képviselte, inkább tisztán gazdasági és gazdaságtörténeti szemléletű periodizáció ettől némileg eltérően viszont az alábbi korszakolást és korszakismerttetést tárja elénk a kialakulás kérdésén túlhaladva:

1. *A rendszer klasszikus (szabad versenyes) szakasza.*
2. *Az államkapitalizmus szakasza.*
3. *A neoliberalizmus szakasza.*

⁶ SZIGETI: i. m. 17. o. A viszonylagos szakirodalmi egyetértést tükrözi, hogy az Andor László szerkesztette 21. századi enciklopédia Világgazdaság kötete ugyanezen érvrendszer mellett a 15. századot jelöli meg történelmi kezdő időszaként. Lásd ANDOR LÁSZLÓ (szerk.): Világgazdaság – 21. századi enciklopédia, 2006, Pannonica Kiadó, Budapest, 72. o.

⁷ Eric Hobsbawm által a „Forradalmak kora” c. munkájában használt terminus.

⁸ „A világrendszer-kutatás az Annales történésziskola Fernand Braudel, Marc Bolch, Georges Duby és mások nevével fémjelvezhető irányzataiból nőtt ki, és a 20. század hatvanas éveitől fontos szerepet játszik a gazdaságelmélet és – történet mellett a szélesebb értelemben vett társadalomtudományokban is.” SZIGETI: i. m. 45. o. Meghatározó névként említhető még ezen irányzat tekintetében Immanuel Maurice Wallerstein, vagy épp Giovanni Arrighi.

⁹ „...1454-től, az olasz városállamok hatalmi egyensúlyát rögzítő lodi békétől az 1648-as vesztfáliai békekötésig terjed, amely viszont a nemzetállamokra épülő államközi rendszer kezdetét jelöli (Arrighi, Braudel, Wallerstein). Ez a periódus az olasz városállamokban és a késő középkori rendszerben – még a nemzetállami fejlődés előtt – készítette elő a formációváltást, azzal hogy jelentős mértékben kiszélesítette az európai gazdasági rendszer külső határait.” SZIGETI: i. m. 17. o.

¹⁰ Uo. 18. o.

¹¹ Uo. 21. o.

Természetesen e két a magyar szakirodalomban meghatározónak is tekinthető és nyilvánvalóan nemzetközi alapokon álló periodizáció mellett továbbiak is léteznek, így például megemlíthető Palánkai Tibor történeti korszakolása¹² is, melyben:

1. a *kapitalizmus merkantilista szakaszát* (Amerika felfedezése és a 18. század között),
2. az *ipari kapitalizmust* (A 18-19. század),
3. a *szabadversenyos kapitalizmust* (19-20. század),
4. a *szabályozott piaci kapitalizmust* (1930-as évektől az 1970-es évekig),
5. és a *globális kapitalizmust* (1970-es évekkel kezdődően) különböztünk meg.

A különböző korszakolásoknak azonban véges-végtelen felsorakoztatása lenne lehetséges, aminél fontosabb azonban ezen gazdasági személetű korszakolásokat összevetni az adott korszakot jellemző állammodellekkel, állami szerepvállalással.

3. INGAMOZGÁS: KÖLCSÖNHATÁSOS SZEREPVÁLTOZÁSOK NAPJAINKIG

A kapitalizmus, illetve a kapitalista gazdaság történeti fejlődésének periodizációját áttekintve, úgy vélem levonható az a következtetés, hogy az egymást követő periódusokban a gazdaság szabadságának és önállóságának korlátozottsági mértéke mindig ellentétes irányba változott ez eddig. Kis túlzással tehát azt is mondhatnánk, hogy a kapitalista fejlődésre nézve a történelem „szelleme” a jutalmazás és büntetés egymást váltó periódusait alkalmazta, ezzel igazítva a rendszert és annak fejlődését az adott kor követelményeihez.

A periodizáció illetően megközelítését úgy is értékelhetjük, mint egyfajta ingamozgást, ahol az inga két kilengési végpontján a (szinte teljesen) szabad gazdaság, illetve ezzel ellentétes oldalon a (szinte teljesen) korlátozott gazdaság állapotai állnak. Álláspontom szerint tehát a kapitalizmus eddigi történeti korszakai során egy inga mozgását követte le, s a szabadság nehezen meghatározható jelzője az irányadó az inga egyes végpontjainak értelmezésénél.

A kapitalizmus kialakulásakor a szabadság erősen korlátozott, feudális láncok által béklyóban tartott állapotát láthatjuk, melytől ösztönösen, a társadalmi és politikai változásokkal összhangban indult el a fejlődés a szabadabb állapot, a szabadversenyos kapitalizmus állapota felé. Akkor viszont, amikor ezen állapot történelmi visszasságai megmutatkoztak, az inga az ellenkező állapot felé lendült, s a szabályozott piaci kapitalizmus, államkapitalizmus, vagy épp szervezett kapitalizmus névvel illetett stádiumáig lendült. Ezt az új helyzetet aztán szükségképpen az újbóli, ellentétes irányba ható lendülés váltotta fel, mely elvezetett a neoliberális, globális kapitalizmus korszakába. Álláspontunk szerint pedig, jelenleg épp megelői vagyunk az inga újbóli, ellentétes irány felé történő lendülésének.

Az ingaként leképzett fejlődési mozgásnak azonban legalább két aspektusa lehet. Az első a fent leírt szabadság szerinti, fejlődési aspektus. A másik pedig a gazdaság és állam viszonyrendszere szerinti aspektus. Ezen alább kifejtendő dimenzió ugyanis megmutatja, hogy a szerepsúlyozódás nyilvánvalóan váltott, vagyis egyfajta „politikai váltógazdaság” alakult ki a kapitalista gazdaság szabadsága és az állami szerepvállalás gazdaságot korlátozó mértékének tekintetében, aminek történeti vázlata az alábbiak szerint ragadható meg.

4. A KAPITALIZMUS KORSZAKAINAK ÁLLAMMODELLJEI

Akkor, amikor a *kapitalizmus kialakulását* a 16-18. századra datáljuk, szükségképpen az *abszolútizmus korában találjuk magunkat*, ami, mint a feudalizmus válságjeleire¹³ adott válasz-rendszerként jelent meg. „A válságok megoldásának az expanziós módja mindenütt politikai eszközöket igényelt, s megteremtette az abszolút monarchiák feltételeit...”¹⁴. Ez idő tájt teljesebben ki tehát az ún. abszolút monarchiák Európa szerete, s a kapitalizmus vonatkozásában e korról kapcsolatban emeli ki Szigeti, hogy „a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet – benne a feudális abszolútista állam előkészítő szerepével – jelentette a nyugat-

¹² Bővebben lásd PALÁNKAI TIBOR: Gondolatok a jelenlegi világgazdasági válság természetéről, in MISZLIVETZ FERENC: Eredeti válságfelhalmozás, 2009, MTA PTI, Budapest. 88–93. o.

¹³ Történelmileg nyilvánvaló, hogy a késő feudalizmus úgy a hatalomgyakorlás, mint a gazdaság és a szélesebb értelemben vett társadalmi szinten válságjelek sokaságával küszködött, aminek csak időleges megoldását jelenthették a gazdasági tér Európán belüli kiterjesztésére tett kísérletek.

¹⁴ TAKÁCS PÉTER (szerk.): Államelmélet I., Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2007, Budapest, 113. o.

európai centrumban a kezdeteket.”¹⁵ Ez az időszak az állam térnyerésének, a szakértelem beépítésének korszaka, melynek a kiterjedt adóztatás mellett fontos jellemzője, hogy „ekkorra lett elfogadott, hogy a nemzetgazdaságot politikai kérdésként kell kezelni, hogy a gazdaság egészét az irányítás és a szabályozás eszközeivel alá kell rendelni az állami politikának. Az első gazdaságpolitikai rendszer, melyet az abszolutizmus „avatott”, a merkantilista gazdaságfilozófiára épített rendszer volt.”¹⁶ Ez az állam a hódítás politikája mellett ösztönözte a belső termelést, korlátozta a behozatalt és tilalmazta a nemesfém kivitelt, miközben a feltörekvő polgárság államgépezetbe integrálásával megalapozta a későbbi vállalkozói rétegek kitermelődését, valamint feudalista gyarmatosító politikájával megalapozta a feudális nagybirtokosok későbbi nagytőkésé alakulásának anyagi előfeltételeit is.

Annak ellenére, hogy az abszolutizmus önkénybe és néhol irracionálisba hajló¹⁷ hatalomgyakorlása társadalmi feszültségek, majd polgári forradalmak sorának forrásává vált, az állam és gazdaság viszonyában kiemelkedő jelentőséggel bír. Az irányító, felügyelő állam a maga kiterjedt bürokráciájával, erőteljes adóztatásával az állami beavatkozás szélsőséges modelljeként is tekinthető¹⁸, s ha állam és gazdaság viszonyának alakulásának változását egy inga pályájaként képzeljük el, akkor ez az állammodell az inga egyik szélső pontjához közel áll.

Ebből a szélsőponti helyzetből azonban a társadalmi gondolkodás, a gazdasági viszonyok kritikai szemlélete, de főként a mindent áthatni igyekvő felvilágosodás és a polgári szellemiség kimozdította az állam és gazdaság viszonyát. Ennek az elmozdulásnak elsődleges mozgatói az ipari és a polgári forradalmak voltak.

A szabadversenyos kapitalizmus a Hobsbawm által „kettős forradalom”-ként aposztrofált történelmi jelenség nyomán, már nem az abszolutizmus irányító államának, hanem a polgári állam, a liberális szemlélet, a szabadság és a magántulajdon talaján verhetett gyökeret. A magántulajdon megerősödése, majd a vállalkozás szabadsága és nagytőke kialakulása egyre inkább teret követelt magának, s a liberális szabadságalapú gondolkodás uralta polgárosodó nemzetállamok világában megjelent a minimális állam teóriája, az éjjeliőr állam modellje.

A klasszikus liberális gazdaság államszemlélete szerint tehát a gazdaság önszabályozó, az államnak abba nem kell beavatkoznia, csupán a törvényes és alkotmányos kereteket kell biztosítania a zavartalan működéshez. A lényegében Adam Smith „láthatatlan kéz” elméletét leképző államszemlélet, tehát szinte totális ellentétét adta az abszolutizmus irányító államának. Az éjjeliőr állam ugyanis csak a legszélsőségesebb esetekben avatkozott a szabad gazdaságba, persze tette mindezt úgy, hogy mindeközben maga is meghatározottá vált a gazdaság által, hiszen az állam működésének finansziális, gazdasági tényezőit is meghatározta a kialakult rendszer. Fontos azonban megjegyezni, hogy „a valóságban totális szabad verseny, „magára hagyott gazdaság” soha, sehol nem létezett. Az állam a legliberálisabb rendszerben is vállalt korlátozott, de fontos szerepeket. Ilyen volt például a pénzrendszer működtetése, a tulajdon biztonsága feletti őrködés, továbbá az infrastruktúra kulcsterületeinek védelme vagy fejlesztése (pl. vasút).”¹⁹ Másabb megközelítésben ezt úgyis jellemezhetjük, hogy „...az 1860-as évektől legalább az 1929-33-as nagy világgazdasági válságig – a gazdasági rendszer a piac, végső soron pedig a fogyasztó utasításaihoz alkalmazkodva működik. [...] Az államnak csak azon tevékenységek és szolgáltatások – például a honvédelem, az oktatás, a köz- és vagyonbiztonság stb. – esetén kell közbelépnie, ahol a piac nem működik tökéletesen.”²⁰

Ebben a liberális klímában aztán megsokasodtak úgy a társadalmi, mint a politikai és végül a gazdasági feszültségek is. A klasszikus korszakolás alapján, e szakasznak és vele a minimális állam koncepciójának az 1929-33-as világválság vetett véget, melyről fontos kiemelni, hogy egy világháborút, és baloldali forra-

¹⁵ SZIGETI: i. m. 17. o.

¹⁶ MEZEY BARNA – SZENTE ZOLTÁN: Európai Parlamentarizmus- és Alkotmánytörténet, 2003, Osiris kiadó, Budapest, 185. o.

¹⁷ És itt csak említés szintjén citálható az abszolutista uralkodók hatalmas adósságokat és sokszor háborúk sorát kirobbantó fényűzése, vagy akár az abszolút hatalom térbeli kiterjesztésének azon megalomániába hajló kül- és hadpolitikája.

¹⁸ Természetesen még mindig messze áll a legszélsőbb ponttól, a gazdaságot totálisan irányítani vágyó, a magántulajdont el nem ismerő, tervutasításos kommunista gazdaságirányítástól. Mégis fontos kiemelnünk, hogy az abszolutista hatalomgyakorlás állama az egyik szélsőséges állapotként értékelhető, persze csak annyiban, amennyiben elfogadjuk, hogy a kapitalizmus jellemzőinek keretei között megfér az abszolutista állam.

¹⁹ ANDOR (szerk.): i. m. 74. o.

²⁰ CSÁKY GYÖRGY: A fejlesztő állam – új felfogásban, in CSÁKY GYÖRGY (szerk.): A látható kéz, 2009, Napvilág Kiadó, Budapest, 13. o.

dalmak sorát követte, melyek szintén összefüggésben álltak hol közvetve, hol közvetlenül a szabadversenyessémával és a minimális állam koncepciójával.

A nagy válság hatására aztán pontosan az állami beavatkozás volt az, ami fordulatot hozott úgy a kapitalizmus periodizációjában, mint magában az állam szerepkörében. A New Deal-lel kezdődő folyamat eredményezte a szervezett kapitalizmus létrejöttét, melynek korszakát az állam egyre fokozódó beavatkozó, szervező szerepe jellemezte, ami azonban nem az abszolutista állam irányító szerepéhez való visszatéréssel azonos.

A liberális állam- és kapitalizmus-felfogással szemben kirajzolódó ellenhatások, vagyis az inga ellentétes irányba való lendülése tekintetében azonban a nagy vízváltó csak a második világháború vége volt. A náci és fasiszta gazdaságirányítási rendszerek a politikai-hatalmi struktúra megsemmisülésével egyetemben váltak semmivé²¹, míg a kialakuló bipoláris, hidegháború rendben a Szovjetunió elzárkózása évről-évre fokozódó valósággá vált. A meghatározó modell tehát a Nyugati centrum amerikai megoldások által fémjelzett, és a II. világháború után John Maynard Keynes nevéhez leginkább köthető szervezett kapitalizmust biztosító jóléti állam²² modellje lett.

A jóléti állam modellje a két világháború közti erőteljes szabályozó jelleggel és beruházó jelleggel rendelkező államhoz képest annyiban jelentett többet, amennyiben a szociális szerepvállalását megnövelte. Nyilvánvaló, hogy ez a fajta állam a gazdaság viszonylag szűkre szabott, a szabadversenyessé korszakkal ellentétes irányba ható, keretek közötti megtartását preferálta és igyekezett úgy beavatkozni, hogy egyúttal csökkenteni tudja – sok tekintetben tisztán politikai okokból – a társadalmi feszültségeket.

A jóléti állam intenzív adóztatással, normatív szabályozási erővel és adminisztratív korlátozásokkal jellemezhető leginkább, melyeket mindig kísér a szociális érzékenység, a paternalizmus, a bővülő alapjogok által megkövetelt fokozódó állami szerepvállalás. Ez a szemlélet nyilvánvaló, hogy számos ellenvéleményt tudhatott magáénak, így például a Hayek²³ és Friedman által képviselt neoliberais gondolkört.

Összességében elmondható, hogy „az állam makrogazdasági szereplővé válása, a kormányzati kiadások jelentős megnövekedése, az összkereslet-összkínálat állami szabályozása, továbbá a kontraciklusos keynesiánus gazdaságpolitika új helyzetet jelentett a szabadversenyessé korszakhoz képest. A kiterjedt redisztribúció következtében az állam lett a gazdaságban a legnagyobb pénzköltő.”²⁴

Ez a rendszer pedig nem csupán jóléti karakterének elszabadult kiadásai, hanem a kereslet-kínálat szabályozása terén megmutatkozó lépései nyomán is, komoly fenyegetéseket rejtett magában úgy az államok költségvetése, mint a technikai forradalom előtt álló gazdaság működése tekintetében. Ezt végül az 1970-es évek ki is teljesítették, a különböző válságjelenségek és a globalitás kiteljesedésének első hullámaival. Ez pedig nyilvánvalóan új helyzetet kellett, hogy teremtsen, vagyis az ingának újból más irányba kellett lendülnie.

A technikai forradalmak, valamint a jóléti állam nemzetállami szinten szabályozni kívánó fellépésével szembeni erőhatások a kapitalizmus új korszakát, a neoliberais eszme terjedését és a valóban globálissá váló kapitalizmus létszakaszát jelentették. Ebben az időszakban, az 1970-es évektől egészen napjainkig, a rendszer újból a gazdasági szabadság, az állami korlátok leépítése, az állam dezetatizációja és deregulációja felé mozdult el.

„A globális kapitalizmusban immár nem finánciókéként, tehát nem a banktőke és az ipari tőke összeolvadásaként, s nem is a nemzetállami keretek között szabályozó államhatalom által, hanem a tőkés termelés összefolyamatát az európai értelemben vett neoliberais politika révén dezetatizálja, deregulálja a polgári osztályuralom új formája. [...] Mindazonáltal az állam ebben a korszakban sem tűnt el, de a korábbiakhoz képest lényeges funkció változnak meg.”²⁵

Ahogy a neoliberais jelző is mutatja, az inga újra az egykori liberális (minimalista) koncepció felé lendült. Azonban fogalmilag fontos, hogy ami neo- az nem csupán időben később megújuló, hanem tartalmi-

²¹ Eltekintve a spanyol Francisco Franco tábornok és a portugál – pénzügyi szakemberből diktátorrá lett – Antonio de Oliveira Salazar diktatúráinak gazdasági berendezkedésétől, melyek azonban nem tekinthetők meghatározónak és nem kezelendők a centrum vonatkozásában sem ekként, mivel elszigetelődés és elkülönülés jellemezte ezeket.

²² Welfare State, sozialer Staat, l'Etat social – az angol, a német és a francia nyelvben

²³ Hayek az „Út a szolgáshoz” c. munkájában nem kevesebbet állít, mint hogy az állami beavatkozás mindenkor nagyobb kárt hoz, mint hasznot, illetve, hogy az állam korában megtapasztalt beavatkozása az egyéni szabadságot korlátozza, felemészti. Álláspontját a szovjet és nemzetszocialista gazdaságirányító beavatkozás példaira alapozta, s úgy vélte nem szabad abba az irányba fordulni, ahol az állam beavatkozik a gazdaságba, mert ott öngerjesztő folyamatok indulnak, melyeknek végpontja a szélsőséges gazdaságirányítás, a „szolgáshoz”.

²⁴ SZIGETI: i. m. 27. o.

²⁵ SZIGETI: i. m. 22. o.

lag is változó irányzat. Innen nézve a noliberalizmus (részben talán a hidegháború kényszerítő ereje, részben pedig a realista szemlélet okán) átlátta, hogy nem lehet visszatérni a minimális állam koncepciójához, az állami szerepvállalásból bizonyos garanciális jellegeknek fenn kell maradnia, ilyen például a jóléti modellből fennmaradó társadalmi egyenlőtlenségekkel szembeni fellépés, a versenyszabályozás, illetve a gazdasági tevékenységek szankciós zárkövekkel való ellátása.

Persze mindemellett ki kell emelni, hogy az állam visszahúzódása egy olyan korszakban valósult meg, amikor maga a tőke, maga a kapitalista gazdaság a technika folyamatos és rohamos fejlődése révén egyszerűen át tudta lépni az államhatárokat. Ilyen körülmények között a visszahúzódó államok, bár létrehozták idővel a globális szinten funkcionáló világ gazdasági szuperstruktúrákat, mégis önkorlátozásuk vállalása okán, nyilvánvalóan az állami irányból eredő fellépések korlátozását is kiviteleztek.

Az új gazdasági sémában az állam szerepét egyre inkább leértékelték²⁶, s egyre inkább a nemzetközi szint szuperstruktúráira (IMF, Világbank, WTO, stb.), illetve magukra a multinacionális gazdasági szereplőkre helyezték a hangsúlyt a cselekvés lehető legnagyobb szabadsága mellett.

A kapitalizmussal velejáró válságjelenségek azonban nem váltak semmivé az újabb modell- és szemléletváltással, sem a nyugati privatizációs forradalommal, sem a posztkommunista térségek privatizációs hullámaival, sem pedig a különböző kiszervezési hullámokkal. Tényszerű persze, hogy az állam korlátozott jóléti karaktere, valamint a nagyrészt védőhálóként és mérsékelt szabályozóként működő nemzetközi csúcstézmények tompították a ciklikusan visszatérő válságok életét, mégis a 2000-es évekre²⁷, már a vezető gazdaságok, így például az USA, tekintetében is felsejlettek egy mélyebb, a növekedés végessége és a különböző pénzügyi ügyeskedések okán megjelenő válságjelenségek. Ezek végül, elkerülhetetlenül a 2008-as amerikai hitelválsággal induló, világ gazdasági válsággá növekvő jelenlegi válsággal váltak globális realitássá, felvetve az újabb modell váltás szükségességének kérdését.

Persze korai volna még kijelenteni, hogy a válság a kapitalizmus egy újabb korszakát hozza, melyhez szükségképpen egy új állammodell kialakulásának kell végbe mennie, mindazonáltal a jelen munka további részében ismertetett változások és koncepciók alapján, feltehető, hogy valóban az inga újból más irányba, a fokozottabb állami jelenlét irányába való lendülésével lehet számolni.

5. MERRE LENG KI AZ INGA?

Nem mehetünk el szó nélkül a 2007-ben kitört gazdasági válság hatásai mellett. Az Egyesült Államokban kibontakozó gazdasági válság, amely az egész világra óriási hatást gyakorolt, az állam gazdasági szerepét mereven elutasító gazdaságfilozófia átértékelésre ad alapot. Soros György arra hívta fel a figyelmet, hogy egyszerűen nem igaz, hogy a piacok az egyensúly felé törekednek. Ha magukra hagyják a piacokat, a vállalatok addig halmozzák a tőkét, amíg teljesen fölborítják az egyensúlyt.²⁸

A piacot szabályozni kell, mivel a helyesen megfogalmazott és helyesen végrehajtott pénzügyi és gazdasági politikával egyedül az állam képes a társadalmat sújtó válsághelyzetek megoldására. A szabályozásnak együtt kell járnia az állam és a közigazgatás erősödésével. A piacot társadalmilag és demokratikusan kell szabályozni, azzal, hogy az eminens szerep az államé legyen.

Jelen tanulmány kereteit bőven meghaladja a globális folyamatok részletes elemzése, így ehelyütt csak annak érzékeltetésére teszünk kísérletet, hogy az inga elindult a fokozottabb állami jelenlét irányába. Ennek alátámasztására röviden kitérünk a bankmentésekre, a különadók bevezetésére, a bankszabályozás súlyosítására, a pénzügyi felügyeleti rendszer átalakítására, az állami nyilvántartások fokozottabb védelmére, valamint a Lex MAL-ra.

A gazdasági válság kitörését követően az első intézkedések a bajba jutott bankok megsegítésére irányultak. A bankmentő akciók legfőbb célja a rendszerszintű bankválság megakadályozása, ezzel párhuzamo-

²⁶ Kiemelendő, hogy „... a privatizáció-dereguláció-liberalizáció „szentháromságának” erőteljes érvényesülése még a fejlett országokban sem jelentette az állam teljes kivonulását a gazdasági életből, és semmiképpen sem eredményezett „gyöngye államot”. CSÁKY GYÖRGY: i. m. 19. o.

²⁷ Sokatmondó talán, hogy a 9/11 kapcsán utóbb megjelenő, a terrorizmus elleni háborút bíráló tanulmányok újra meg újra felhívják a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok ez idő tájt, már érezhető gazdasági nehézségekkel küzdött, melyeknek időleges elodázására egy háború viszonylag jó tünteti kezelésként jelentkezett.

²⁸ KIS MIKLÓS: Soros előre látta a válságot, 2008.10.01, http://www.fn.hu/penzugy/20080930/soros_jovobe_latott/ 2010.11.11.

san pedig a pénzügyi stabilitás²⁹ fenntartása volt. Nem mellékes azonban a likviditás biztosítása, valamint a hitelezőképeség fenntartása a pénzügyi rendszerben egészét tekintve. Az államok különböző módszereket alkalmaztak a bankok megsegítésére, így tőkejuttatást államosítással, vagy államosítás nélkül; garanciavállalást bankközi betétekre vagy hitelekre; valamint a rossz eszközök átvételét.

Az államosítással történő tőkejuttatásra kitűnő példa a brit Northern Rock hitelfolyósító esete. A brit parlament 2008-ban hozta meg a banki (különleges intézkedések) törvényt,³⁰ amely alapján az állam százszázalékos tulajdont szerzett a Northern Rockban. Az államosítás oka a közérdekvédelem volt, azonban világos, hogy a háttérben az a meglátás húzódott, hogy a bank összeomlása beláthatatlan károkat okozhat az Egyesült Királyság teljes bankrendszerének.³¹

A bankrendszer összeomlásának veszélyére az Egyesült Királysághoz hasonlóan az Egyesült Államok is úgy reagált, hogy költségvetési forrásokat pumpált a rendszerbe a fedezetlen hitelek kiváltására. Ennek törvényi hátterét az „Emergency Economic Stabilization Act of 2008”³² A törvény létrehozta a Troubled Assets Relief Programot (TARP), hogy megvásárolja a rossz eszközöket bármilyen pénzügyi intézménytől. A törvény értelmében az amerikai állam a bankoknak nyújtott állami támogatás arányában elsőbbségi, osztalékfizető részvényeket szerzett a megsegített vállalkozásokban.³³ A törvény piaci alapon kezelte a problémát, az állami segítség kvázi tőkeemelésként jelent meg a könyvekben, az állam csak a befektetésével arányos tulajdonhoz jutott a vállalkozásokban.

A gazdasági világválság hatására („kijózanító történelmi pofon”³⁴) az államok sorra elkezdtek erősíteni pozíciójukat a pénzügyi szektor vonatkozásában. Ennek megnyilvánulási formája a globális párbeszéd a pénzügyi piacok feletti felügyelet erősítéséről (ennek eredményeként megreformálásra kerül az EU pénzügyi felügyeleti rendszere), a bankadók bevezetése, valamint a bakszabályozás szigorítása.

A pénzügyi piacokat és a szabályozási rendszereket meg kell erősíteni a jövővé válságok elkerülése végett. A G20-ak 2008. november 15-én Washingtonban kiadott közleménye szerint a szabályozás mindezekelőtt a nemzeti szabályozó hatóságok felelőssége, amelyek az első védővonalat képezik a piaci instabilitással szemben. Mindazonáltal, a pénzügyi piacok globális rendszerére tekintettel, a szabályozó hatóságok intenzív együttműködése és a szükséges területeken nemzetközi előírásokra, illetve azok következetes végrehajtására van szükség annak érdekében, hogy védelmet nyújtsanak minden, a pénzügyi stabilitást veszélyeztető, határokon átnyúló, regionális és globális fejleményekkel kapcsolatban.³⁵

A jelenleg is zajló pénzügyi válság hiányosságokra mutatott rá az EU felügyeleti rendszerében, amely a pénzügyi piacok integrációja terén elért nagymértékű előrehaladás és a határokon átnyúlóan tevékenykedő jogalanyok megnövekedett jelentősége ellenére még mindig töredezett a nemzeti határok mentén. Erre való tekintettel José Manuel Barroso elnök egy magas szintű szakértői csoportot kért fel Jacques de Larosiére, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) korábbi ügyvezető igazgatójának vezetésével, hogy tegyen ajánlásokat egy hatékonyabb, integrált és fenntartható felügyeleti keret megteremtése érdekében.

Az Európai Bizottság a hatóságokat létrehozó rendeletek tervezeteit széles körű nyilvános szakmai vita nyomán készítette el. Az ECOFIN 2009. december 2-án hagyta jóvá a tervezetet, ahogy pedig már korábban említettem 2010. szeptember 7-én az EU pénzügyminiszterei, majd szeptember 21-én az Európai Parlament is elfogadta.

2011. január 1-től a de Larosiére-jelentésben ajánlott és az Európai Parlament által elfogadott új kétágú (makro- és mikroprudenciális) európai felügyeleti rendszer fog felállni:

1. egyrészt az **Európai Rendszerkockázati Testület (European Systemic Risk Board, ESRB)**, amely makroprudenciális felügyeletet fog végezni. A makroprudenciális felügyelet a tendenciák és egyensúlytalanságok vizsgálata, valamint a rendszerkockázatok azonosítása, amelyek a pénz-

²⁹ A modern pénzügyi rendszer rendkívül összetett képződmény, amelyet külső és belső feszültség is terhel. A világgazdaság zavartalan működése szempontjából rendkívül nagy fontossága van annak, hogy ez a feszültség ne a rendszer egészét veszélyeztető módon manifesztálódjon. Ezt az állapotot nevezzük pénzügyi stabilitásnak.

³⁰ Banking (special provisions) Act 2008. <http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=3450001> 2010.12.05.

³¹ TOMASIC, Roman: The rescue of Northern Rock: Nationalization in the shadow of insolvency, Corporate Rescue and Insolvency, Vol. 1, No. 4, 2008. 1. <http://ssrn.com/abstract=1422571>, 2010.12.05.

³² http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=110_cong_bills&docid=f:h1424enr.txt.pdf, 2010.12.05.

³³ Emergency Economic Stabilization Act of 2008 Sec 113. (d) (1) (A)-(B).

³⁴ Lásd bővebben: ASZTALOS LÁSZLÓ GYÖRGY: Válaszúton a pénzügyi szabályozás és felügyelet, in Köz-gazdaság 2010/1. szám, 21–41. o.

³⁵ Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy, The White House November 15. 2008.

ügyi rendszert és a gazdaságot veszélyeztethetik. A makroprudenciális felügyelet fókuszának középpontjában a pénzügyi és a gazdasági rendszer, mint egész áll.³⁶

2. másrészt az **Pénzügyi Felügyeleték Európai Rendszere (European System of Financial Supervisors, ESFS)**,³⁷ amelyben a tagállami pénzügyi felügyelők szilárd hálózatot alkotva működnek együtt az új európai felügyeleti hatóságokkal annak érdekében, hogy a pénzügyi stabilitás az egyedi pénzügyi vállalkozások szintjén is fennmaradjon, és hogy védjék a pénzügyi szolgáltatások fogyasztóit, azaz megvalósuljon a mikroprudenciális felügyelet. Az új európai hálózat a feladatok megosztására és a kölcsönösségre épül, amely – a szabályok harmonizációja, illetve a koherens felügyeleti gyakorlat és végrehajtás érdekében – a vállalkozások tagállami szintű felügyeletét egyes feladatok európai szintű centralizációjával fogja megvalósítani. Célja a tagállami felügyelők közötti bizalom erősítése, többek között azáltal, hogy a fogadó felügyelőknek is megfelelő teret biztosít a pénzügyi stabilitással és a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos politikák meghatározására, és így lehetővé teszi a határokon átnyúló kockázatok hatásosabb kezelését.³⁸

A bankadók vonatkozásában Magyarország élenjár, ugyanis a kormány már tavasszal bejelentette bevezetését.³⁹ Bevezetésére az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló 2010. évi XC. törvénnyel került sor. A bankadó a tervek szerint 2013-ig marad érvényben, elvileg csökkenő mértékben és a különadóból származó bevétel a központi költségvetést illeti meg. Mint említettük, Magyarország, ha élenjáró is, nem az egyedüli állam, amelyik a bankok megadóztatását bevezette. Nagy-Britannia nyáron fogadta el tervezetét, ami 2011-ben lép életbe, Németország szintén a nyáron fogadta el tervezetét, amely előre láthatólag jövő év végén fog életbe lépni. Ezen felül Ausztriában, Lengyelországban és Romániában is felmerült a bankadó bevezetése.

A bankszabályozásban is jelentős változások történtek az elmúlt időszakban. 2010. szeptember 12-én a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS)⁴⁰ elfogadta a bankszektor működését meghatározó új dokumentumot (Bázel III). A Bázel III olyan szabályrendszer, amely szigorú előírásokat fogalmaz meg a pénzintézetek számára azok biztonságos működésének elősegítésére a későbbi világméretű bankválságok elkerülése érdekében.^{41,42}

Végül az állami szerepvállalás erősödésének két hazai példájára szeretnénk felhívni a figyelmet. Az egyik a Lex MAL-ként is ismert törvénymódosítás, míg a másik a nemzeti adatvagyonnal való rendelkezés és gazdálkodás körébe eső kérdés.

A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XCIII. törvény (a médiában ismertebb nevén: Lex MAL) alapján bármilyen gazdálkodó szervezet műkö-

³⁶ House of Lords, The future of EU financial regulation and supervision, Volume I: Report, 2009, 12. <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200809/ldselect/ldcom/106/106i.pdf>, 2010.11.10.

³⁷ Az ESFS magában foglalja az ESRB-t, az újonnan létrehozott európai hatóságokat, nevezetesen az *Európai Bankfelügyeleti Hatóságot* (EBA), az *Európai Biztosítás- és Foglalkoztatónyugdíj-felügyeletet* (EIOPA) és az *Értékpapír-piaci Felügyelet* (ESMA), valamint az európai felügyeleti hatóságok vegyes bizottságait és a tagállamok illetékes vagy felügyeleti hatóságait. Az ESFS a vegyes bizottságokon keresztül rendszeresen és szorosan együttműködik az ESRB-vel, valamint az EBA-val, az EIOPA-val és az ESMA-val, biztosítva a munka ágazatok közötti összhangját, valamint közös álláspontok kialakítását a pénzügyi konglomerátumok felügyelete és egyéb ágazatközi kérdések terén.

³⁸ A Bizottság közleménye.

³⁹ Megjegyzendő, hogy ugyan élenjár a magyar kormány a bankadó bevezetésével, de nem számít úttörőnek. Svédországban már 2008 végen életbe lépett egy bankokat sújtó különadó, az idei év elején már több más országban és nemzetközi fórumon is felvetették szükségességét, a nyáron pedig már a G20 tárgyalásokon is fontos pont volt.

⁴⁰ A Nemzetközi Fizetések Kiegyenlítésének Bankja (Bank of International Settlements, BIS) fontos példája a nemzetközi szabályozó szervezetnek, ami a központi bankok konszenzuális megállapodásán nyugszik. A BIS az első és a legrégebben alakult államközi pénzintézet, amelynek a székhelye a svájci Bázel. Az 1930. évi hágai konferencián elhatározott alapítás célja az volt, hogy az első világháború után kiépítse az egyes jegybankok között a fizetőeszközökkel kapcsolatos és gazdasági együttműködést.

⁴¹ Bejelentése szerint a kötelező tőketartalék rátát 7 százalékra emelik, a biztonsági buffer 2,5 százalékos, az utóbbit kiegészítő "anticiklikus buffer" 0-2,5 százalékos lesz. A Bázel III-as szabályok 2013 és 2015 januárja között lépnek hatályba, a biztonsági buffert csak 2016-2019 januárja között vezetik be. Press Release: Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards, <http://www.bis.org/press/p100912.pdf>, 2010.12.05.

⁴² A G20 legutóbbi szülői találkozásán 2010. november 12-én jóváhagyták a Bázel III-at.

dése rendeletben a Magyar Állam felügyelete alá vonható. Ebben az esetben a Magyar Állam nevében az államháztartásért felelős miniszter vagy kormánybiztos jár el. Az eljáró személy:

1. áttekinti a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetét,
2. jóváhagyja, ellenjegyzí a gazdálkodó szervezet vagyoni jellegű kötelezettségvállalásait,
3. a rendkívüli intézkedés bevezetését előidézı helyzet közvetlen elhárításával, illetve következményeinek enyhítésével összefüggésben dönt a gazdálkodó szervezet legfőbb döntéshozó szerve hatáskörébe tartozó ügyekben, és
4. kezdeményezheti a gazdálkodó szervezettel szemben a 34. § (1) bekezdése⁴³ szerinti szolgáltatás elrendelését.

Ez a törvénymódosítás óriási felzúdulást váltott ki a médiában. Alkotmányellenességrıl, államosításról, kormányzati önkényrıl szoltak a cikkek. Véleményünk szerint ez a törvénymódosítás azonban nem alkotmányellenes. A félreértések elkerülése végett fontos kiemelni, hogy nem államosításról van szó, hanem állami felügyelet alá vételrıl. Az irányítás átvétele nem jelent tulajdonszerzést, a felügyelettel pedig nem lehet visszaélni. Ha ugyanis ezzel kárt okoznak a cégnek, az késıbb akár be is perelheti az államot. Az Alkotmány lehetıséget ad a kormánynak arra, hogy rendkívüli állapotban, illetve katasztrófa helyzetben intézkedjen. Legfeljebb ennek a részleteirıl szólhat a honvédelmi törvény módosítása, de az államnak ezt a jogát alkotmányosan el kell ismerni.⁴⁴

Az állami szerepvállalás erısítésének sajátos megnyilvánulása a nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartások fokozottabb védelme.⁴⁵

A törvényjavaslat célja a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium közleménye szerint az egyes gazdálkodó szervezetek tevékenységével összefüggésben felmerült katasztrófák elleni hatékony fellépéshez, illetve azok káros következményeinek enyhítéséhez az eddigieknél hatékonyabb kormányzati beavatkozás lehetıségének megteremtése.

Az adatvagyon védelme állami feladat, ezért ennek ellátását csak az állam tudja teljes körően garantálni. A törvényjavaslat több állami adatbázis helyzetét konszolidálja az állam zavartalan mőködése és az állampolgárok biztonsága érdekében. A törvényjavaslat meghatározza a nemzeti adatvagyon fogalmát⁴⁶ és a további visszaélések megakadályozása érdekében szűkíti az üzemeltetésre jogosultak körét, kizárva a magáncégeket, így az adatfeldolgozást a jövőben kizárólag államigazgatási szerv vagy 100 %-ban állami tulajdonban álló gazdasági társaság végezheti csak. Ezen kívül módosítja a Büntető Törvénykönyvet is, és bevezeti „A nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartás elleni bűncselekmény”-t. Aki az adatkezelınek a nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartásban kezelt adathoz történı hozzáférését vagy az adatkezelés körébe tartozó más mővelet elvégzését akadályozza vagy lehetetlenné teszi, büntetett miatt három évig terjedı szabadságvesztéssel büntetendı. A közérdeket jelentıs mértékben sértı hátráltatás esetén a módosítás szerint öt évig terjedı szabadságvesztés is kiszabható.

A fent kifejtett folyamatok alapján véleményünk szerint feltehető, hogy valóban az inga újból más irányba indult, a fokozottabb állami jelenlét irányába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ANDOR LÁSZLÓ (szerk.): Világ gazdaság – 21. századi enciklopédia, 2006, Pannonica Kiadó, Budapest.
2. ASZTALOS LÁSZLÓ GYÖRGY: Válaszúton a pénzügyi szabályozás és felügyelet, in Köz-gazdaság 2010/1. szám, 21–42. o.

⁴³ 34. § (1) A honvédelem feladatainak végrehajtása érdekében az 5. § (3) bekezdésében felsorolt személyek és szervezetek az alábbiakra kötelezhetık:

- a) meghatározott gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére vagy a szolgáltatás igénybevételének tőrésére,
- b) valamely tevékenységtıl való tartózkodásra,
- c) a szolgáltatás igénybevételéhez szükséges elıkészületi tevékenységre,
- d) vétel tervezéséhez szükséges adatok közlésére az igénybe.

⁴⁴ A törvénymódosítás célja ugyanis az, hogy az egyes gazdálkodó szervezetek tevékenységével összefüggésben felmerült katasztrófák elleni hatékony fellépéshez, illetve azok káros következményeinek enyhítéséhez az eddigieknél hatékonyabb kormányzati beavatkozás lehetıségének megteremtse.

⁴⁵ T/1672. számú törvényjavaslat a nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartások fokozottabb védelmérıl.

⁴⁶ *nemzeti adatvagyon*: a közfeladatot ellátó szervek által kezelt közérdekő adatok, személyes adatok és közérdekbıl nyilvános adatok összessége.

3. CSÁKY GYÖRGY: A fejlesztő állam – új felfogásban, in CSÁKY GYÖRGY (szerk.): A látható kéz, 2009, Napvilág Kiadó, Budapest.
4. KIS MIKLÓS: Soros előre látta a válságot, 2008.10.01, http://www.fn.hu/penzugy/20080930/soros_jovobe_latott/ 2010.11.11.
5. MEZEY BARNA – SZENTE ZOLTÁN: Európai Parlamentarizmus- és Alkotmánytörténet, 2003, Osiris kiadó, Budapest, 185. o.
6. PALÁNKAI TIBOR: Gondolatok a jelenlegi világgazdasági válság természetéről, in MISZLIVETZ FERENC: Eredeti válságfelhalmozás, 2009, MTA PTI, Budapest.
7. SZIGETI PÉTER: Világrendszernézőben, 2005, Napvilág kiadó, Budapest, 9. o.
8. TAKÁCS PÉTER (szerk.): Államelmélet I., Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2007, Budapest, 113. o.
9. TOMASIC, ROMAN: The rescue of Northern Rock: Nationalization in the shadow of insolvency, Corporate Rescue and Insolvency, Vol. 1, No. 4, 2008. 1. <http://ssrn.com/abstract=1422571>, 2010.12.05.
10. House of Lords, The future of EU financial regulation and supervision, Volume I: Report, 2009, 12. <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200809/ldselect/ldcom/106/106i.pdf>, 2010.11.10.
11. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards, <http://www.bis.org/press/p100912.pdf>, 2010.12.05.
12. Emergency Economic Stabilization Act of 2008 Sec 113. (d) (1) (A)-(B).
13. Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy, The White House November 15. 2008.
14. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XCIII. törvény.
15. T/1672. számú törvényjavaslat a nemzeti adativagyon körébe tartozó állami nyilvántartások fokozottabb védelméről.
16. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/capitalism>, 2010.10.28.
17. http://oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0121860#m_en_gb0121860.
18. <http://www.dwds.de/?kompakt=1&qu=kapitalismus>.
19. http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=110_cong_bills&docid=f:h1424enr.txt.pdf, 2010.12.05.